

TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİNDE TEMEL SORUNLAR, BEKLENTİLER | ANALİZ

19.01.2017

Dünyabulteni, 18 Ocak 2017 (Doç. Dr. Serhat Erkmén)

Başbakan Yıldırım'ın Irak ziyareti, son dönemde yıpranan ilişkilerin tamiri için önemli bir adımdı ancak bu ziyaretle sorunların tamamen çözüldüğü söylenemez.

Başbakan Binali Yıldırım'ın Irak ziyareti, son bir buçuk yılda yıpranan ilişkilerin tamiri için önemli bir adımdı. Ancak bu ziyaretle iki devlet arasındaki sorunların tamamen çözüldüğü söylenemez. Elbette, ziyaret sırasında yapılan görüşmeler son derece kritikti. İki ülke başbakanının yayınladığı ortak bildiri son dönemdeki sorunların birçoğuna işaret ediyordu. Hatta kısa vadede iki ülke arasında yeni ve ani krizlerin çıkmasının engelleneceğine dair güçlü ipuçları da içeriyor. Fakat kapsamlı ve uzun vadeli bir iyileşme iki ülkenin arasındaki sorunlara çözüm bulunmasından fazlasını gerektiriyor.

IRAK'TAKİ DEVLET KURUMLARINDAKİ ZAFİYET

Öncelikle, Irak denildiğinde 2003'ten beri tam olarak hangi kurumdan bahsedildiği belirtilmeden bir değerlendirme yapılması mümkün değil. ABD'nin Irak'ı işgali bu ülkedeki siyasal yapıyı yıkmakla kalmadı, yerine parçalı ve bir o kadar da işlevsiz bir siyasal düzenin ortaya çıkmasına neden oldu. Bu tespit Saddam Hüseyin'in diktatörlüğü altında ezilen Irak'ın daha iyi bir yönetim tarzıyla idare edildiği anlamına gelmez. Ancak işgal sonrası kurulan siyasal düzen, ülkenin tamamında sözü geçen ve ülkeyi yönetebilen hükümetler ortaya çıkmasını engelledi. Bu nedenle Irak'la sorunlardan bahsederken IKBY'deki siyasal liderler ve onların kontrol ettiği kurumlar ile Bağdat merkezli olanları birbirinden ayırmak gerekiyor.

Fakat bu ayırım da yeterli değil. Kuzey Irak'ın kendi içinde siyasal partilerin ve liderlerin etki sahaları oluşmuş durumda. Yani Irak'ın pekçok yerinde düzeni sağlayabilecek tek ve geçerli bir aktör bulmaktan ziyade daha yerel odaklı politikalar izlemek gerekiyor. Aslında bu durum Başbakan Yıldırım'ın gezisiyle birlikte bir kez daha açığa çıktı. Merkezîyetçi politikalarla vazgeçmeyen ancak ülkenin bir kısmı üzerinde fiili kontrolünü yitiren Bağdat ile DEAŞ'tan sonra bağımsızlığın temel hedef olduğunu belirten Erbil'i aynı gezide ziyaret etmek, Irak'taki dengeler açısından gözetilen bir çizgi haline geldi. Bu yaklaşım bugün için hala geçerliliğini koruyor, ancak DEAŞ sonrası Irak'ta ortaya çıkabilecek sorunlar düşünüldüğünde devamlılığı sorgulanabilecek bir hal alabilir.

SORUNLAR DÖRT ANA BAŞLIKTAKİ TOPLANABİLİR

Türkiye ile Irak arasındaki sorunlar nasıl kategorize edilmeli? Aslında iki ülke arasında dört kategorik sorun bulunuyor: Güvenlik sorunu; karşılıklı güven eksikliği; bölgesel ittifaklarda ayrı saflarda yer almaktan kaynaklanan sorunlar ve dönemsel olarak ön plana çıkan ancak sürekliliği bulunmayan karşılıklı sert söylemlerden kaynaklanan sorunlar.

Güvenlik Sorunu: Türkiye ile Irak arasındaki güvenlik sorunu aslında paradoksal bir biçimde hem işbirliği hem de sorun alanı haline dönüşebiliyor. Türkiye açısından Irak'ın istikrarlı ve güvenli bir

ülke olabilmesi aslında bir güvenlik sorunudur. 2000'li yılların ortasında Türkiye, PKK terör örgütünün Kuzey Irak'taki varlığını ortadan kaldıracak için en doğru muhatabın Irak merkezi hükümeti olduğunu düşünüyor ve bunu ilişkilerine birebir yansıtıyordu. Ancak zamanla hem Bağdat'ın PKK konusundaki işbirliğini ertelemesi hem de kendisi açısından öncelikli diğer güvenlik sorunlarıyla uğraşması nedeniyle zayıf düşmesi, PKK'yla mücadelede işbirliği alanını daralttı. Oysa, 2000'lerin ortalarında IKBY, Türkiye'nin Kuzey Irak'taki askeri üslerini boşaltmasını istediğinde buna merkezi hükümet destek vermemişti. Ancak yıllar sonra (yani 2012'den itibaren) bu süreç tersine döndü. Aslında bu dönüşüm Türkiye ile Erbil ilişkilerindeki dönüşümü de açıklayan bir gösterge olarak da kabul edilebilir. Nasıl 2000'lerin ortasında Türkiye, IKBY'yi PKK'ya kucak açan bir aktör olarak görüyorsa, 2009'dan itibaren IKBY'deki en azından bazı partileri onunla mücadele için temel işbirliği unsuru olarak kabul ediyor.

Son birkaç yılda PKK'yla mücadele konusunda yaşananlar, Türkiye-Irak ilişkileri açısından eski dönemi çağrıştırıyor. Saddam Hüseyin zamanında da Irak bazı dönemlerde Türkiye'ye PKK'yla mücadele konusunda göz kırparken, bazı dönemlerde ise onu Türkiye'ye karşı bir araç olarak kullanmıştı. Bu yaklaşımın son dönemden pek de bir farkı yok. Irak merkezi hükümeti PYD'yle görüşme trafiğini artırırken, PKK'lıların Sincar ve Kerkük gibi daha önce pek de yayılamadığı alanlarda boy göstermesine karşı çık(a)mıyor, diğer yandan Türkiye ile ilişkilerin yakınlaşmasıyla birlikte bu konuda tedbir alma sinyalleri veriyor.

PKK İLE MÜCADELE VE DEAŞ TEHDİDİ

Fakat bu noktada altı çizilmesi gereken bir nokta daha var: Bu nokta, PKK'nın Kuzey Irak'taki dağlık bölgeden çıkıp da Irak'ın Tuzhurmatu, Tavuk, Sincar ve Kerkük gibi noktalarında görünür hale gelmesinin tek ve asli sorumlusunun merkezi hükümet olmaması. IKBY'deki bazı partilerin gerek DEAŞ'a karşı kullanmak gerekse kendi iç siyasi çekişmelerinde koza çevirmek amacıyla PKK'nın alan genişletmesine izin verdiği unutulmamalı. Her ne kadar, PKK'nın genişlediği bu alanlar teorik olarak Irak merkezi hükümetinin münhasıran yetkisi ve sorumluluğu altında bulunan alanlar olmasına rağmen son iki yılda büyük bir çöküntüye uğrayan Irak devletinin yapabileceği şeylerin sınırlı olduğu da açık. Dolayısıyla, ikili ilişkilerdeki PKK'yla mücadele sorunu ne merkezi hükümetin tek başına çözebileceği bir sorun ne de onun tamamen etkisiz kalabileceği bir alan olarak tanımlanabilir.

KDP'nin en azından söylemsel düzlemde Türkiye'ye destek verdiği görülüyor. Ancak IKBY, KDP'den ibaret değil ve tam da bu nedenle PKK'yla mücadelede Türkiye'nin Irak'taki aktörlerle alması gereken daha çok yol var. Fakat tüm bunlara rağmen, Bağdat'ın gerçek anlamda güvenlik işbirliğinde samimi olduğunu gösterebilecek gelişmeler yaşanabilir. Bunun için en önemli örnek ise PKK'nın Sincar'daki varlığı.

İkili ilişkilerdeki tek güvenlik sorunu PKK değil. DEAŞ'ın ortaya çıkması, Irak kadar olmasa da Türkiye'nin de güvenliğini tehdit etmiştir. Şu aşamada DEAŞ, hala Irak için hayati düzeyde bir güvenlik sorunu. Musul Operasyonu'nun başlamasıyla bu örgütün Irak'taki etkinliği stratejik düzeyde bir hayli sınırlanmış olsa da Irak'ın içinde bulunduğu genel durum dikkate alındığında DEAŞ zayıfladıktan ve Musul'dan çıkarıldıktan birkaç yıl sonra benzer kaynaklardan beslenen daha büyük bir tehdit doğması ihtimali zayıf değildir. Buna karşılık DEAŞ, gerçekleştirdiği terör eylemleri ve Ortadoğu'da neden olduğu tektonik kırılmalar nedeniyle Türkiye için bir tehdit olma durumunu korumaktadır. DEAŞ'ın yarattığı terör dalgası Türkiye Cumhuriyeti'nde benzerine az rastlanır bir güvenlik sorunu üretmiştir. Bu nedenle Türkiye, DEAŞ'la mücadelesini sınır ötesine taşımak zorunda kalmıştır.

Bu noktada iki ülkenin terörle mücadelede geniş kapsamlı bir işbirliği yapmasının önemi bir kez daha görülmektedir. Fakat, bu işbirliği kapsamlı, uzun süreli ve yapısal bir biçimde organize edilmediği sürece sonuç vermemektedir. Bu sonuçsuzluk ise güvenlik alanının işbirliği üretmedeki

etkisini sınırlandırmaktadır. Özetle, ikili ilişkilerdeki güvenlik konusunda tam bir işbirliği yapılması karşılıklı güveni artırabilecekken, bu işbirliğinin tam olarak gerçekleşmemesi güvensizliğin artmasına neden olmaktadır.

HAŞİMİ'NİN TUTUKLANMA GİRİŞİMİ DÖNÜM NOKTASI

Güven eksikliği sorunu: Son dönemde Türkiye-Irak ilişkilerinin en önemli sorunlarından birisi de karşılıklı güvensizliğin doruk noktasına çıkmış olması. Irak'ta işgalden hemen sonra Türkiye, Iraklı yeni yöneticilere şüpheyle yaklaşıp da pek çoğuyla kısa sürede ilişki geliştirebilmişti. Hatta, bugün Türkiye karşıtı açıklamalar yapan pek çok siyasetçi 2005-2009 arasında Türkiye'yi ziyaret ederek ilişkilerin geliştirilmesine katkıda bulunmuştu. Fakat 2011 yılından itibaren Iraklı siyasetçilerin bir kısmı ile Türkiye arasında güven bunalımı başgösterdi. Bu süreç 2010 yılında Irak'taki genel seçimden itibaren başlasa da asıl dönüm noktası Irak Cumhurbaşkanı Yardımcısı Tarık Haşimi'nin teröre destek verdiği suçlamasıyla tutuklanma girişimi ve ardından ülkeyi terketmek zorunda kalmasıydı.

Aslında Iraklı siyasetçiler arasında Türkiye'ye yönelik güvensizlik sorununun baş göstermesi paradoksal olarak Türkiye'nin Irak'taki gücünün ve etki alanının artmasıyla ilişkili. Irak'ta Türkiye'ye yakın siyasetçilerin güç kazanması ve siyasal sistemin kilit noktalarına gelebilmesi onların siyasi rakiplerinde endişe yarattı. Ancak altı çizilmesi gereken bir nokta var: Irak'ta Türkiye'ye karşı çıkan siyasetçiler sadece Şii Araplarla sınırlı değil. Sünni Araplar, Kürtler ve hatta Türkmenler arasında bile kişisel, partisel ya da ideolojik nedenlerle karşı çıkanlar olduğu görülüyor. Dolayısıyla, güvensizlik meselesini tek bir faktöre indirgemek doğru değil. Iraklı siyasetçiler arasında Türkiye'ye yönelik güvensizlik İran ve ABD gibi Irak siyasetinde etkisi bulunan aktörlerden destek alanlar ile Türkiye'den destek alanlar arasındaki mücadelenin yansıması olarak ortaya çıkıyor.

Güvensizlik tek taraflı değil elbette. Türk yetkililer de Iraklı yetkililerin çoğu hakkında derin bir güven sorunu yaşıyor. Bu Türkiye'nin üst düzey yetkililerinin açıklamalarına kadar yansımış durumda. Örneğin, Türkiye'de Irak ordusunun 2014'te Musul'da DEAŞ'a karşı direnmemesini eski Başbakan Nuri Maliki'nin bir tercihi olduğu görüşü son derece yaygın. Hatta Türkiye'nin eski Başbakan Maliki ve onun yakın müttefiklerinin Irak'taki pek çok sorunun kaynağı olduğu düşüncesi epey geçerliydi. Irak'ın mezhepçi politikalar ile idare edildiği, bu politikaların da ülkenin bölünmesine yol açacağı, hala Türkiye'deki analizciler ve hatta karar vericiler arasında yaygın bir düşünce. Türkiye'de Iraklı yetkililere yönelik güvensizlik eski Başbakan Maliki ile sınırlı değil. Örneğin KYB'nin en azından bazı kanatlarının PKK'yla işbirliği yaptığı ya da önünü açtığı düşüncesi de bir hayli güçlü.

YENİ ŞEKİLLENEN İTTİFAK ZEMİNLERİ

Bölgesel Dengeler: Türkiye ile Irak yakın zamana kadar bölgede aynı ittifak sisteminin bir tarafı değildi. Evet, Ortadoğu'da her iki ülkenin de üyesi olduğu resmi savunma teşkilatlanmaları yok. Ancak, yakın zamana kadar bölgesel sorunlarda Türkiye'nin Suudi Arabistan ve Katar gibi ülkelerle yakınlaştığı ve buna karşılık Irak'ın da Rusya ve İran ile aynı cephede olduğu görülüyordu. Özellikle Suriye ve Yemen gibi konularda iki ülke tamamen ayrı ve rakip politikalar izliyordu. Örneğin, Suriye'de rejimin yanında yer alan Iraklı milislerin muhaliflerle çatışması iki ülke ilişkilerinde pek konuşulmayan ancak ciddi bir gerginlik faktörüydü.

Oysa Türkiye'nin son dönemde Rusya ile yakınlaşması ve yeni bir bölgesel politika izlemeye başlaması bu faktörün etkisini terse çevirdi. Türkiye'nin İsrail ve Rusya ile ilişkilerindeki iyileşme Ortadoğu'daki kamplaşmanın ötesinde Türkiye'nin kendi çıkarlarını teminat altına alabilmek ve güvenliğini sağlayabilmek için bölgesel aktörlerle işbirliğinin içeriğini değiştirmesiyle açıklanabilir. Burada anahtar Rusya ile ilişkiler ve Rusya'nın Suriye'den sonra Irak sahasına dönüşüdür. Her iki ülkenin de Rusya ile ilişkileri iyileşirken birbirleriyle rekabet ettikleri alanlarda da azalma olabilir.

Karşılıklı sert söylemler: Karşılıklı sert söylemler aslında iki ülke gerginliğinin nedeni olmaktan ziyade

sonucudur. Ancak bu söylemlerin uzun süreye yayılması, daha çok yetkili tarafından sürekli olarak dile getirilmesi ve söylemlerin sertliği iki ülke ilişkilerinde ciddi bir gerilim kaynağına dönüşmüştür. Özellikle Iraklı milis liderlerin Türkiye'yi doğrudan hedef alan sözleri normal şartlarda olabileceğinden çok daha fazla tehdit algısına neden olmuştur. Özellikle Ekim ve Kasım 2016'da sertleşen bu söylemlerin, Aralık ayında yumuşamaya başladığı gözlemlenmiştir. Son haftalarda Irak Başbakanı Haydar el-İbadi'nin tansiyonu düşürücü açıklamalarına Başbakan Binali Yıldırım'ın gezisinin eklenmesi kamuoyu önünde söylem düzeyindeki sertliğin azaldığını gösteriyor. Ancak, bu sürecin bir süre daha devam etmesi ve uzun süreye yayılması gerekiyor.

BAŞBAKAN YILDIRIM'IN ZİYARETİ

Ziyaretin en somut sonucu Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyinin üçüncü toplantısının gerçekleştirilmesi oldu. Toplantının sonunda yayınlanan ortak bildirinin öne çıkan maddeleri ise temelde güvenlik konusunda işbirliği mesajlarını içeriyor. Terörle mücadelede ortak tavır alma yönünde ortaya konulan irade önemli. Fakat Irak tarafının özellikle Başika Kampı'nın durumunu ön plana çıkarması bu ortaklığın kapsamı hakkında fikir veriyor. Gerek ziyaret sırasında gerekse sonrasında Iraklı makamların ziyarete ilişkin açıklamalarının büyük bir kısmını Başika Kampı oluşturuyor. Irak Başbakanı İbadi Türkiye'nin Başika'dan çekilmesiyle ilişkilerin ilerleyebileceğini söyledi. Sonrasında ise Türkiye'deki Irak Büyükelçisi, Musul Operasyonu bitince Türkiye'nin Başika'dan çekilmesinin gerçekleşebileceğinden bahsetti.

Ortak bildiri metninde PKK'yla mücadeleye yönelik net bir ifade yok. Ancak Irak hükümetinin Sincar'da PKK varlığının kabul edilmeyeceğini açıklaması not edilmeli. Çünkü, her ne kadar Irak hükümeti, Sincar'a ilişkin bu açıklamaları yapsa da Türk basınında PKK'nın bu bölgede yeni üsler kurduğu haberleri yer alıyor. Eğer bu konuda varılan uzlaşa gerçeğe dönüşmezse Türk-Irak ilişkilerinde Başika krizinden sonra bir de Sincar krizi yaşanabilir.

Elbette, iki ülke ilişkilerine dair karamsar olmamak lazım. Toplantılarda ekonomik işbirliğinin canlandırılmasının gündeme geldiği anlaşılıyor. Özellikle terörden zarar gören bölgelerin inşası, ortak su projelerinin gerçekleştirilmesi ve önceden imzalanan anlaşmaların hayata geçirilmesi yönündeki maddeler bardağın dolu tarafına da bakmayı gerekli kılıyor. Ancak iki ülke arasındaki ilişkiler son iki yıl içinde öylesine gerildi ve zarar gördü ki; Başbakan Yıldırım'ın ziyareti ancak ilişkilerdeki düzelmenin kapısını aralamış olabilir. Şimdi bu ziyarette verilen sözlerin tutulmasını ve İbadi'nin Türkiye ziyaretini beklemek lazım. İlişkilerdeki düzelme iki ülke için de elzem. Fakat uzun bir sürede yapısal ve konjonktürel nedenlerle bozulan bir ilişkinin hemen düzelmesini beklemek fazla iyimserlik olur.